

KONINKLIJKE NEDERLANDSE
BOSBOUWVERENIGING

COMMISSIE BOSGESCHIEDENIS

VELUWSE MALENBOSSEN EN HET GORTELSCHES BOS

Verslag van een lezing en een excursie

Eerder dit jaar, op 24 april 2014, vond een door de Commissie Bosgeschiedenis georganiseerde excursie plaats in het Gortelsche Bos. Dit eeuwenoude bos is een onderdeel van het Kroondomein Het Loo nabij het gehucht Gortel op de Veluwe. Zowel de respectabele ouderdom als de vroegere gemeenschappelijk bosbezitsvorm – het behoorde aan een maalschap – maakt het Gortelsche Bos bijzonder.

Voorafgaande aan de excursie waren er twee lezingen: één over de algemene geschiedenis van de Veluwe maalschappen tussen omstreeks 1100 en 1800 en één over het recente onderzoek naar de geschiedenis van de maalschap het Gortelsche Bos. Ruim veertig personen kwamen bijeen in de voormalige koninklijke jagermeesterswoning aan de Elspeterweg te Vaassen. De locatie, thans een politieopleidingscentrum, was

uitstekend ingericht om de groep belangstellenden te ontvangen en in te leiden in het thema. Hieronder volgt een verslag van een geslaagde middag.

De voorzitter van de Commissie Bosgeschiedenis Jochem Borgesius gaf in driekwartier tijd een informatief overzicht van de beschikbare kennis over de Veluwe malenbossen tussen 1100 en 1800. Gedeeltelijk baseerde hij de lezing op zijn eigen studie uit 1973 ('Bijdrage tot de geschiedenis van de Veluwe Malebossen') maar voegde nieuwe inzichten uit de recente literatuur toe. De spreker ging onder andere in op het ontstaan van marken en malen, het steeds schaarser worden van de natuurlijke hulpbronnen dat daar aan ten grondslag lag, de organisatiestructuur, de plaats in het landschap, functies en gebruik en de geleidelijke opheffing in de loop van de negentiende eeuw. Martijn Horst ging in zijn vooruitblik op de wandeling vooral in op de aanpak van zijn onderzoek naar de geschiedenis van de maalschap het Gortelsche Bos. Hij gaf daarmee een informatief kijkje in de keuken van het archiefonderzoek dat de basis vormde van zijn publicatie 'Van houtdelen naar aandelen' uit 2011. De spreker benadrukte het belang van nauwkeurig archiefonderzoek en liet de diversiteit aan schriftelijke bronnen, kaartmateriaal, maar ook aan oral history zien die hij heeft gebruikt om een landschapsgeschiedenis van de maalschap van het Gortelsche bos te kunnen samenstellen. Daarmee kon hij ook de ontwikkelin-

De inleiders schetsen de ontwikkeling van het grondgebruik in de maalschap.

gen die organisatie en beheer binnen de maalschap doormaakten in de periode tussen 1618 en 1907 in beeld brengen. Een interessant aspect in zijn verhaal betrof de geleidelijke verschuiving van de rechthebbenden op aandelen van het bos van 'binnenmalen' naar 'buitenmalen': de uitheemse maalmannen die niet verbonden waren aan de buurschap Gortel. Met een aandeel wordt in dit verband het recht op een deel van de (jaarlijkse) materiële of financiële opbrengsten uit de maalschap bedoeld.

Het overgrote deel van zijn verhaal bewaarde Martijn Horst echter voor de excursie. Ten behoeve van de rondwandeling werden elf markante punten geselecteerd die de geschiedenis van het voormalig malenbos laten zien. We beperken ons tot een impressie van de discussies op twee locaties in het zo intrigerende 'boombos'.

Uitleg op de toegangsweg tot de maalschap het Gortelsche Bos.

foto's Jim van Laar

Op 'boomboslocatie 1' legde Martijn Horst uit dat maalschappen niet alleen uit opgaand bos bestonden. Een groot gedeelte van de maalschap van Gortel bestond namelijk uit eikenhakhout of heide. De afwisseling van de vruchtbaardere 'bruine' zandgronden en de armere 'witte' zandgronden bepaalde in belangrijke mate het grondgebruik. Uit een vergelijking met een gedetailleerde bodemkaart blijkt dat het opgaande loofbos alleen op de bruine zanden is te vinden. Op de witte gronden bevonden zich de heide en later ook de aangeplante percelen met grove den.

De laagtes ter plaatste in het bos zijn niet natuurlijk. Hier is in vroegere tijden grind, zand of leem gewonnen. Met bodemkaarten is goed te achterhalen waar de verschillende kuilen voor dienden. Op deze plek blijken het leemkuilen te zijn.

De genoemde vervreemding in het bestuur is ook terug te zien in het bos. Doordat de maalmannen geen binding meer hadden met de maalschap, liepen de maalschappen in beheer ongeveer 100 jaar achter op de wetenschappelijke ontwikkelingen in de bosbouw

Aandacht voor de kennisuitwisseling door een ervaringsdeskundige.

aldus Martijn Horst. Omdat de maalmannen niet op vergaderingen verschenen, bleven vernieuwingen in het beheer uit. Het bos werd weliswaar gebruikt en onderhouden, maar niet op de manier die in die tijd als meest vooruitstrevend werd gezien. Een interessante constatering.

Op 'boomboslocatie 2' waren beuken te zien die al zichtbaar begonnen af te takelen. Deze aanblik bracht een levendige discussie op gang over de manier waarop deze bossen in de toekomst het beste beheerd kunnen worden. Verschillende vraagstukken kwamen aan de orde. Was de samenstelling van het bos vroeger anders dan nu? Men is het er over eens dat de eiken langzaam uit het boombos zijn verdwenen zijn en dat het bosbeeld er een eeuw geleden geheel anders moet hebben uitgezien. Ook over het beheer ten tijde van de maalschap is discussie. Vast staat is dat rond het einde van de maalschap de loofbomen een omlooptijd van 80 jaar hadden. Dan werden ze kaprijp geacht en normaal gesproken ook geoogst. In de discussie over hoe het kenmerkende uiterlijk van het boombos zoals wij dat nu kennen is ontstaan passeren diverse theorieën de revue. Daarbij worden ook nog twee observaties gedeeld die via mondelinge overlevering bewaard zijn gebleven. Een van de aanwezigen vertelt hoe hij zich kan herinneren dat 30-40 jaar geleden de beuken massaal opkwamen in de spaartelgenbossen die te vinden zijn in het Speulderbos, elders op de Veluwe. De beuken groeiden naar de open plekken in het kronendak toe, waardoor ze hun kromme uiterlijk kregen. Een andere deelnemer liet weten dat zijn grootouders vroeger rond de verjaardag van koningin Wilhelmina het bos in trokken en enkele bomen voor eigen gebruik mochten kappen. Hierbij werden de beste exemplaren uitgezocht en bleven de kromme, kwalitatief minder goede bomen over:

De aanwezigen zijn van mening dat, wil men het

boombos behouden, terug moet worden gegaan naar een beheervorm die opbrengst-gestuurd is. Ten tijde van de maalschap werd het bos namelijk ook met dit oogmerk beheerd. Dit riep wel verschillende andere vragen en dilemma's op. Kies je voor beheervormen die de maalschap gebruikte en zo ja, wat hielden deze in? Kies je moderne beheersvormen die mogelijk trendgevoelig zijn en dus veranderen op den duur? Hoe houd je de hoge belevingswaarde van het boombos vast? Niet ingrijpen ligt dan voor de hand, maar dan zal het boombos zoals wij het nu kennen op den duur verdwijnen. Dit vraagstuk speelde overigens ook al vele decennia geleden. In de jaren '30 van de vorige eeuw werd bij Staatsbosbeheer al heftig gediscussi-

eerd over de wijze waarop het boombos het beste in stand kon worden gehouden en gedurende de jaren '80 werd wederom de discussie gevoerd omdat men vreesde dat het boombos spoedig zou verdwijnen. Het bostype bestaat desalniettemin nog steeds, zij het dat het aandeel dood hout sterk is toegenomen.

Teruggekomen bij het beginpunt werd de poging om te komen tot een synthese echter verstoord door een plotselinge fikse regenbui. Daardoor was het helaas niet meer mogelijk om tot eensgezinde conclusies over de werkelijke ontstaanswijze van de Veluwe malenbossen te komen. Wordt daarom vervolgd.

Jim van Laar en Pascal Sauren

Een ecologisch interessante fase van een beuk in het boombos.

